

Nyomatott veszprémi várostérképek a XX. század második felében

(Első közlemény)

SOMFAI BALÁZS

Bevezető

Köztudott dolog, hogy a múltról szóló ismereteinket elsődlegesen az adatforrások alapozzák meg. A *történeti források*, ahogyan a tankönyvek, a szakirodalom tanítja, végső soron három nagy osztályt alkotnak: a tárgyi emlékek, az írott források és az íratlan szellemi hagyományok körét. Mindegyiknek tengernyi irodalma van.

Az *írott források* alapján megint két nagy csoportra oszthatók: a szűkebben értelmezett írott forrásokra, vagyis a szöveges, felolvasható forrásokra és a rajzolt, képszerű forrásokra. Mindkét csoportnak idők során szinte számtalan változata, megvalósulása alakult ki, mind alakilag, mind tartalmi tekintetben. Gondoljuk meg: a levéltáros számára és így a történettudomány számára „írat” pl. a kézírás, a gépelt, nyomtatott szöveg, a kitöltött űrlap, a távirat, végső soron a hangfelvétel, sőt, az elektronikusan rögzített szöveg is, a tartalmi, műfaji, stiláris, formai, kiviteli jellemzők megszabta, hagyomány szentelte ezernyi iratféleségről nem is szólva. Hasonlóan gazdag a képszerű források családja is, amelyben az érdeklődő ember szempontjából hagyományosan háromféle csoport állapítható meg: a látkép, a térkép és a tervrajz. – Az említett két nagy csoporton kívül az írott forrásoknak tulajdonképpen létezik egy kisebb, harmadik, vegyes csoportja is, bár tudtommal a történeti felfogásban még nem nyerte el az őt megillető helyet. Csak utalok rá: ez lenne az ágrajzok, családfák, táblázatok, kapcsolati ábrák, folyamatábrák, diagramok, grafikonok és más hasonló összefoglaló adatrögzítéseknek a tarka csoportja, sokszor alárendelve a hagyományos források valamelyikének.¹ Hogy ne keveredjünk nevezéktani zavarba,

¹ A levéltáros kollégák szemléletbővítése érdekében magam is tartottam előadást erről a témáról a hétéves országos szakmai továbbképzés keretében, Budapest Főváros Levéltára szervezésében, Budapesten, 2006 őszén.

tegyük hozzá, hogy gyakran nem is elsődleges forrásfélékről van itt szó, hanem épp úgy félfeldolgozásokról, adatok, nevek, mennyiségek célszerű összeállításáról, rögzítéséről, közléséről is.

Mint tudjuk, a *térkép* a Föld felszínének, ill. a felszín adott részletének kicsinyített és szabatosan kivitelezett ábrázolása, a felszíni, az az alatti vagy afölötti természetes, mesterséges, társadalmi, szellemi, akár képzeletbeli vagy kikövetkeztetett alakzatoknak, jelenségeknek, adatoknak lényegében a tengerszintre vetített síkbeli leképezése. A térkép olyan szerepet tölt be a térbeliségben, mint a kronológia az idő menetében. Mind a kettő határtalanul részletezhető, és bővíthető is.

A térképeknek is rengeteg fajtája létezik. Mint minden rendszerezés esetében, tulajdonképpen már az osztályozás szempontjainak rendezése is feladat. A történeti források hatalmas palettáján csak kis folt a nyomtatott várostérképek köre. De mivel ezek számos további történeti kutatáshoz nyújthatnak támaszt és segítséget, érdemes törődni velük.

A hazai *nyomtatott (sokszorosított, többszörözött) várostérképek* a kéziratos várostérképi ábrázolásokból nőttek ki a XIX. század vége felé. Elterjedésüket a közigazgatási, a társadalmi szükséglet, a tudomány, az oktatás, az idegenforgalom tömeges igénye és a viszonylag könnyű értelmezés és talán még a szemléletesség indokolta. Ezekhez jöttek még a megfelelő tartalmi szempontok, beleértve a hadi vagy rendvédelmi, közbiztonsági célból való egyszerűsítés vagy megtevés szempontjait is.

A magyar várostérkép-kiadás a polgári térképezés széles mezején a XX. század második felében bontakozott ki igazán. Magam ilyen tárgyú mélyebb elemzésről nem tudok; jelen véleményezésemet a veszprémi közgyűjteményekben (Levéltár, Könyvtár, Múzeum) fellelhető térképek, valamint zsenge gyermekkoromtól építgetett házi gyűjteményem darabjai alapján hoztam össze. Bizonyos, hogy gyűjteményem magyarországi városokra vonatkozó százvalahány térképlapja nemigen alkalmas messzemenő következtetések levonására, úgy gondolom mégis, hogy a hazai várostérkép-kiadásból vett mintaként jól szolgálja a XX. századi magyar várostérképek bemutatását.

A várostérképek áttekintése, sima formai elemzése is számos tanulsággal jár. Jellemzőiket, „stílusjegyeiket” mérlegelve, végső soron három csoportjukat tudtam körvonalazni.

Az első csoportba sorolt térképek jelentősen hasonlítanak egymásra. Már címük is hasonlatos: X járási jogú város (térképe), vagy pl. Szeged megyei jogú város (térképe). Kiadjuk kivétel nélkül az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal (ÁFTH) Kartográfiai Vállalata. Az erős központosításra utal méretarányuk elhallgatásának ténye, bár a jártas szemlélő hamar észreveszi, hogy

többnyire 1 : 5000-es, 1 : 10.000-es, 1 : 15.000-es vagy e körüli méretarányúak, hiszen a gyakorlat, a használhatóság így kívánta. Lehetséges, hogy véletlen az egyezés, de lehet, hogy a rejtett megoldások közé tartozik: a méretarány és a címmező szélessége közt bizonyos összefüggést vélek felfedezni; ez esetben a címmező egyben mértékléc szerepű is, pl. 1 kilométernyi távolságot mutat (ld.: Pápa, 1959, 1965). A térképlapok B/3 vagy B/4 méretűek (353 × 500, ill. 250 × 353 mm), és kevés kivétellel csak egy oldalon vannak nyomtatva. Keresőhálózatuk is van. Színhasználatuk, térképjeleik egységesek és következetesek, színviláguk összességében barnás-narancssárgás, vagy pedig szürkés. Különös, de a kék színt majdnem minden esetben nélkülözik. (Üde kivétel Gyula város 1964. évi térképe, amely választott ívméretén, színvilágának, gazdag jelhasználatának, névrajzának és címlapjának sajátosságain kívül külön elismerést érdemel azzal, hogy minden egyes háztömb sarkainál a szélső házszámokat is mutatja!) Koruk az 1950-es évek végétől az 1960-asok végéig terjed. Gyűjteményemben épp az 1958-as veszprémi várostérkép a legrégebbi, és az 1971-es kiadású Szombathely-térkép a legkésőbbi, igaz, ez már a térkép IV. kiadása. A csoport darabjainak jellemzője még az utcanevek és a látnivalók jegyzéke, ezek egyben mutatók is. A legjellemzőbb mégis az a vonásuk, hogy a térképra jót hangsúlyos keret veszi körbe, ami még erősebben aláhúzza az ebbe a csoportba tartozó térképek szép, hagyományos voltát. Nevezhetjük őket *keretes térképeknek* is.

Ezután az addigiaktól némileg eltérő várostérképek jelentek meg. Jó tudni, hogy városaink 1954 és 1971 közt (a II. tanáctörvény hatálya idején) viselték a „járási jogú város” jelzöt. A térképeket továbbra is az ÁFTH Kartográfiai Vállalata készítette, sokszorosította és adta ki B/3 vagy B/4 íven. A méretarány továbbra is közöletlen, a laktanyák, az üzemek, gyártelepek térképi foltja azonosítatlan, a vasutak is elnagyolva vannak ábrázolva. Az utak, utcák többnyire itt is egységes szélességűek, legfeljebb a fontosabb útvonalak kaptak kiemelés sárgával, narancssal. A keresőhálózat is megtalálható. A műemlékek, látnivalók és az utcanevek jegyzéke is megvan. Ezek néha átcsúsznak a hátoldalra (Kiskunfélegyháza, 1971), amely oldal egyébként alaphoz üres. Új jelenség viszont a gazdagabb színvilág, és itt-ott megjelenik már a térkép hátoldalán a város rövid ismertetése (Sátoraljaújhely 1968-as térképén pl. 3 nyelven is), és látképek formájában a kezdetleges idegenforgalmi reklám (ugyanott). Feltűnő, hogy a világszerte elfogadott aranyszabállyal szemben, ti. hogy Észak mindig a lap felső éle felé esik, egyszer (épp Sátoraljaújhely esetében) mintegy 95 fokkal el van fordítva jobbra a tájolás, ezt persze jelzi is a térkép, amely tehát nyugati tájolású. A színezés korábbi egysége erősen megbomlott, a háztömbök addig szokásos színezése mellett az élénksárga, a hússzínű, a sötétbarna, a drappos

szín, sőt, a lila is szerepet kapott. Lehet, hogy így tetszetősebb, „szebb” és változatosabb lett a térkép, de alighanem bizonytalanságot is keltett a térképügyekben járatlan polgároknál. Újításként jelentkezik még, hogy a melléktérképet, a jelmagyarázatot, a különféle jegyzékeket külön kerettel vagy egyszerű osztóvonalal választották el a főtérképtől. A legfeltűnőbb azonban az, hogy a térképraiz a térkép széléig körben kifut, keretvonal nélkül, ami véleményem szerint valahogyan befejezetlenné, kissé komolytalanná teszi a térképművet. Nem biztos, hogy néhány százaléknyi helynyereségért megérte! Mindenesetre, ezt a sorozatot nevezhetjük a *lapszélíg kifutó térképek* csoportjának. A csoport koraként az 1960-as évek közepétől az 1970-esek közepéig tartó éveket állapíthattam meg. Úgy látszik, hogy a Panoráma-útikönyvsorozatot intézményesen ellátták kis méretű és lapszélíg kifutó rajzolatú várostérkép-mellékletekkel. E szempontból külön tanulságos a Pécs városi kötet (szerző: Kolta János, nekem a második, átdolgozott kiadása van meg, Bp., 1972). Térképmelléklete B/4 íven jelent meg, méghozzá keret nélkül, de körbevágás nélkül is! Így egy 7–8 milliméteres üres sáv veszi körbe a térképraizot, amely sávot akár le is vághatták volna. Ezt a feltételezést támasztja alá, hogy a térkép névrajza az elképzelt vágástól beljebb véget ér.

A következő térképcsoport részben megint új jegyeket hordoz. Mindegyik a Kartográfiai Vállalat terméke, A/1 vagy A/2 íven (594 × 841, ill. 420 × 594 mm), kétoldalas nyomatként készült. A legtöbb méretarány nélküli, az általam ismert darabok közt az új idők előjeleként az ajkai várostérképen tűnik fel először a méretarány (1 : 16.000) 1989-ben. (Az már a múlt rendszer diszkrét titkai közé tartozik, hogy a méretarány közlésével szemben a térképi ábrázolás mégis miért hamis, ugyanis az Ajka városhoz csatolt Bakonygyepes és Ajkarendek községek a térképen – számomra hajmeresztő módon – úgy egy jó kilométerrel közelebb csusszantak a városhoz, mint ahogy a valóságban elhelyezkednek!) A színek használata viszonylag egységes: narancs- vagy ritkábban rózsaszínek a tömbök, halványsárgák a szántók, az üres telkek és még a névjegyzékek háttére is. A térképeknek keretük nincs, a térképraiz kifut a lapszélíg, az osztóvonalak viszont váratlanul egészen hasonlatosak: pirosak, bordók, netán kékek. A színvilágból most már nem hiányzik a kék. A fontosabb utak némely térképen már teltsárga színezést kaptak, és kezd terjedni a kiskertek lilás színezése is (pl.: Balatonkenese, 1987, Miskolc, 1977). Egyre több térképen mutatkoznak a telepszerű beépítésnek a park zöldjébe ágyazott épületei, sőt, az épülő részletek érzékeltetése (Győr, 1971, Ajka, 1989, Veszprém, 1981, Dombóvár, 1985 stb.). És lassan feltűnnek a sétálóutcák, gyalogoszónák jelzései is (pl. Győr, 1988, Veszprém, 1988). Az esetenként különböző megoldásoktól eltérően, a térképsorozat mindegyik tagjának – összehajtogatva – szabályos „címlapja” van városnév-

vel, fényképezett vagy rajzolt látványelemekkel, többnyire épületek képével, sokszor városcímerrel (pontosabban: olyan jelvénytérképpel, amelyet a múlt rendszerben címernek mondtak, holott címertanilag kifogásolhatók voltak). Ezek a címlapok jellemző módon a legtöbbször kék alapúak, de akad köztük vörös (pl. Pápa, 1976), sárga (Szeged, 1975) és zöld is (Eger, 1989). Még jellemzőbb, hogy a térképek hátoldala majdnem kivétel nélkül egyszínnyomatú kék, tele reklámmal, néhol városismertetővel, és ha az előoldalon nem fért volna el, akkor utcanévjegyzékkel is. A sorozat évköreként 1969–1989-et tudtam megállapítani. Legjellemzőbb tulajdonságáról ezt a csoportot *címlapos térképeknek* neveztem el.

A várostérképek vagy helyi térképek további története további kutatást igényel. A rendszerváltás elhozta a pluralitást a térképek világában is. Nehezen tekinthető át az új és még újabb térképek kiadása; a térképek, sajnos, néha bizony az elemi szakszerűség rovására valósultak meg. A legnagyobb változást a világot felforgató elektronizáció okozta a térképügyekben is. Bízhatunk benne, hogy a papíralapú térkép továbbra is fennmarad, de meg kell küzdenie az elektronikus (digitális) térképekkel. Az elektronikus térkép mint dinamikus térkép hallatlan előnyökkel jár, szabadon bejárható, léptéke változtatható, tájolása forgatható (sőt, a járműveken használatos GPS magától változtatja!), névrajza a lépték változtatásával rugalmasan bővül. Ez az újmódi térkép bárhová magunkkal vihető, ráadásul nem szakad, nem gyűrődik, nem lehet durván belefirkálni... De amíg nem oldódik meg néhány makacs szervezeti hibája, pl. az a dilemma, hogy egy ábrázolt belterületi közterület vajon az utcavonalat, a térfalakat akarja-e láttatni, avagy a járműközlekedésre alkalmas út sávját kívánja mutatni, és ebben a helyzetben a közterületnév feltüntetése csak tetézi a zavart, addig egészen biztosan nem kell félnünk az igényesebb és kevésbé tünékeny sorsú papíralapú térképek kihalásától.

A fentiek fényében ezek után vizsgáljuk meg városunk, Veszprém nyomtatott közforgalmú térképeit a XX. század második feléből! Kezdjük a keretes térképekkel! A leírásokat úgy szándékoztam összeállítani, hogy közérthető, ugyanakkor szakmailag még elfogadhatók legyenek.

Leírások

(1)

Keretes barnás várostérkép, 1958²

- Cím: Veszprém járási jogú város
- Méretarány nélkül [1 : kb. 10.000].
- Kiadó: az ÁFTH Kartográfiai Vállalata, Bp., 1958.
- Pédányszám: 5550.
- A térképlap terjedelme (szélesség × magasság): 33 × 47 cm (tkp. B/3: 353 × 500 mm, körbevágva).
- A térképtükör mérete: 31 × 44 cm.
- Egyoldalas nyomtatás (hátdoldala üres).
- Színelemek:
 - Belterület, háztömbök: narancssárgával.
 - Fontosabb épület: világosbarnával.
 - Műemléképület: pirossal.
 - Üres telek, szántó: halvány világosbarnával.
 - Rét, legelő, kert: világoszölddel.
 - Park, erdő, temető: sötétebb zölddel.
 - Folyóvíz: világoskékkel.
 - Vasútállomás, vasútvonal + megírások: feketével.
 - Autóbuszvonal: pirossal.
 - Utcák, terek: fehérén hagyva.
 - Keresőhálózat (csak a főterképhez): finom fekete vonalak, piros betű- és számjegyek (vízsz.: A–D, függ.: 1–6).
- Megírások: városrész- és közterületnevek, domborzati és vízrajzi nevek, egyes intézmények neve, jele.
- Külön keretben:
 - Melléktérkép a Várról, méretarány nélkül [1 : kb. 5000].
 - Jelmagyarázat.
 - Betűsoros utcanévjegyzék a keresőhálózat betű- és számjelzésével (173 név).
 - Intézmények, látnivalók mutatója (99 sorszám + 5 db szám nélkül).
- Keret nélkül, a főterkép alkalmas részén: kiadói adatok.

A térképmű lényegében sikerrel teljesítette fő rendeltetését, a közérdekű helyrajzi tájékoztatást. Különösen időszerű volt ez több mint tíz évvel a háború

² A térképet lásd a borító 2. oldalán.

és a fordulat éve után, pl. az időközben lezajlott tömeges utcanév-változtatások miatt, bár még később is történt ilyen fejlemény. Ld. itt még: Sztálin út (ma: Óvári F. út), Puskin tér (Megyeház tér), Partizán utca (Budapest út), Köztársaság tér (ma a névtelen térség a volt Pártház előtt), de megvan még a Kolozsvár utca is (ma: Szófia utca). A ki nem elégítő helyszíni egyeztetésre (vagy annak hiányára) utalhat a térképszerkesztő dilemmája: a Partizán utca vajon folytatódik-e a Kádártai út villás elágazása után? Így maradt név nélkül a régi Palotai út külső szakasza.

Az utcáknak majdnem teljesen azonos szélességű ábrázolásával ez a várostérkép nyugodtan nevezhető utcaterképnek is. A hierarchia nélküli utcaábrázolás néha nagyon előnytelen, ld. pl. a „Tolbuchin marsall u.” (Vár utca) és a Várfeljáró majdnem azonos szélességű ábrázolását, pláne a Várfeljáróét lépcsői nélkül. Nem rajzolták meg a lépcsőt a Patak tér és az Úrkút utca felé sem, ami azért nagy bátorságra vall egy olyan erősen tagolt felszínű város, mint Veszprém esetében! Némi következetlenség mutatkozik a városrész- és közterületnevek betűtípus-választásában (Lenin-liget, Kiss Lajos lakótelep, Jankovics Lajos telep). Hagyományos városrésznévként pedig legfeljebb a Cserhát név megírása tekinthető, pedig többnek a neve is feltüntethető lett volna. Zavarba ejtő a Csillag utca látszólag sima betorkollása a Kopácsy utca alsó végébe. A Dózsa Gy. utcából a Gépház utcába a térkép szerint levezet egy névtelen utca vagy út, holott az még ma sem egyéb egy alig kitaposott ösvénynél.

Bár nem egyedileg veszprémi jelenség, de a várostérkép kárára kell megemlítenünk a térkép léptékének (méretarány vagy mértékléc közlésének) elhagyását. Valamint a politikailag kényes tartalmak, így a laktanyák azonosításának hiányát. Tény viszont az is, hogy az intézmények, látnivalók helyének és nevének közlése viszonylag részletes, ebben számos későbbi veszprémi várostérképet is megelőz.

(2)

Keretes szürkés várostérkép, é. n. [1958]

- Cím: Veszprém járási jogú város
- Méretarány nélkül [1 : kb. 10.000].
- Kiadói adatok nélkül!
- Példányszám: közöletlen.
- A térképlap terjedelme: 31 × 45 cm (B/3 ív, a tükörvonal mentén körbevágva, az eredeti keret nyomaival).
- A térképtükör mérete: 31 × 44,5 cm.

- Egyoldalas nyomat (hátoldala üres).
- Színelemek:
 - Belterület, háztömbök: középszürkével.
 - Fontosabb épület: sötétszürkével.
 - Üres telek, szántó: világosszürkével.

Minden további alaki vagy tartalmi jellemzőben azonos az (1) sz. térképművel.

Hajtogatása és körbevágott mivolta alapján feltételezhető, hogy a térkép valamely helyismereti vagy turisztikai kiadvány mellékleteként látott napvilágot.

(3)

Keretes barnás várostérkép, 1964

- Cím: Veszprém járási jogú város
- Méretarány nélkül [1 : kb. 10.000].
- Kiadó: az ÁFTH Kartográfiai Vállalata, Bp., 1964. II., javított kiadás.
- Példányszám: 3100.
- A térképlap terjedelme: 33 × 47 cm (B/3 ív, körbevágva).
- A térképtükör mérete: 31 × 44 cm.
- Egyoldalas nyomat (hátoldala üres).
- Színelemek:
 - Belterület, háztömbök: narancssárgával.
 - Fontosabb épület: világosbarnával.
 - Műemléképület: pirossal.
 - Üres telek, szántó: halvány világosbarnával.
 - Rét, legelő, kert: világoszölddel.
 - Park, erdő, temető: sötétebb zölddel.
 - Folyóvíz, tó: világoskékkel.
 - Vasútállomás, vasútvonal + megírások: feketével.
 - Autóbuszvonali: pirossal.
 - Utcák, terek: fehéren hagyva.
 - Keresőhálózat: (csak a főtérképhez): fekete vonal, piros betű- és számjegyek (A–D, 1–6).
- Megírások: városrész- és közterületnevek, domborzati és vízrajzi nevek, egyes intézmények neve, jele.
- Külön keretben:
 - Melléktérkép a Várról, méretarány nélkül [1 : kb. 5000].

- Jelmagyarázat.
- Betűsoros utcanévjegyzék a keresőhálózat betű- és számjelzésével (177 név).
- Intézmények, látnivalók mutatója (100 sorszám + 4 db szám nélkül).
- Keret nélkül: kiadói adatok.

A térképmű mint az (1) számon leírt térkép II., javított kiadása alapján azonos tartalmú és kivitelű azzal.

Az (1) sz. térképnél tett elismerő és bíráló megjegyzések erre a térképre is vonatkoztathatók. A „javítás” inkább az új városrészletek tömbjeivel, házaival, utcaneveivel való kiegészítést jelenti: Kistelek (még utcanevek nélkül), Kiss Lajos-lakótelep (az épületeknek inkább jelképes, semmint valóságos jelzésével), Jankovics Lajos-lakótelep (háztöbbszerűen). Továbbá a Vidám Park a tóval, az úttörővasút az alagúttal, a piac átköltöztetve a Kapitány közhöz (a mai Bagolyvár utca tövével). Új utcanevek: Népköztársaság út (ma: Óvári F. út), Lenin tér (Megyeház tér), Puskin utca, Kilián György utca (Lövőház utca), XII. út (a Stadion utca eleje, ez a számnévű utcanév valószínűleg az új építések helyszínrajzáról tévedt ide).

(4)

Keretes szürkés várostérkép, 1964

- Cím: Veszprém járási jogú város
- Méretarány nélkül [1 : kb. 10.000].
- Kiadó: Kartográfiai Vállalat, Bp., 1964.
- Példányszám: közöletlen.
- A térképlap terjedelme: 31 × 44 cm (B/3 ív, a tükörvonal mentén körbevágva!).
- Egyoldalas nyomtatás (hátdoldala üres).
- Színelemek:
 - Belterület, háztömbök: középszürkével.
 - Fontosabb épület: sötétszürkével.
 - Üres telek, szántó: világosszürkével.

Minden további tartalmi vagy alaki jellemzője azonos a (3) sz. térképművel. A kiadói adatok erősen hiányosak, csak a fentebb írottakat hozzák.

Hajtogatása és körbevágott mivolta alapján feltételezhető, hogy a térkép valamely helyismereti vagy turisztikai kiadvány mellékleteként jelent meg.

*

Közleményem megírását a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltárának, az Eötvös Károly Megyei Könyvtárnak és a Laczkó Dezső Múzeumnak a pártoló segítségével tette lehetővé. Köszönetet mondok érte a vármegyei levéltár igazgatójának, Boross Istvánnak és Tóth Ágnes igazgatóhelyettesnek, a gyűjtemények referensének, a vármegyei könyvtár igazgatójának, Baranyai Tamásnak és Palkóné Jády Melitta segédkönyvtárosnak, a helyismereti gyűjteménybeli térképgyűjtemény referensének, a múzeum igazgatójának, Péterváry-Szanyi Brigittának, valamint Fogl Krisztián történész-muzeológusnak, a történelmi tárhoz tartozó adattár referensének.

*

JAVASOLT MŰVEK
A HAGYOMÁNYOS NÉPSZERŰSÍTŐ
IRODALOMBÓL ÉS A SZAKIRODALOMBÓL

Papíripari kézikönyv. Főszerk.: VÁMOS György. Műszaki Kvk., Budapest, 1980.

Magyar történelmi fogalomtár. Szerk.: BÁN Péter. Gondolat Kvk., Budapest, 1989. I–II. kötet.

Levéltári terminológiai lexikon. Írta, szerk.: EMBER Győző. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.

Könyvtári ismeretek kisszótára. (Kívül: Könyvtári fogalmak kisszótára.) Írta, szerk.: BUDA Attila. Korona Kiadó, Budapest, 2002.

GAZDAG László: *Útitársunk a térkép.* Gondolat K., Budapest, 1969.

KLINGHAMMER István – PAPP-VÁRY Árpád: *Földünk tükre a térkép.* Gondolat Kvk., Budapest, 1983.

PAPP-VÁRY Árpád – HRENKÓ Pál: *Magyarország régi térképeken.* Gondolat Kvk.–Officina Nova, Budapest, 1989.